

IJTIMOIIY TA'SIR OLIY TA'LIM MUASSASALARI VA "MAHALLA" INSTITUTI HAMKORLIGINING MUHIM OMILI

Raxmatova Xayrixon Ashiraliyevna

NamDU v.b profesori pedagogika fanlari nomzodi

***Annotatsiya:** Yo'nalishi va mazmunidan qat'iy nazar turli subyektlar o'rtasidagi hamkorlikning muhim omili ijtimoiy ta'sirdir. Binobarin, o'zaro tajriba almashish, bir-birini qo'llab-quvvatlash, imkoniyatlarni maqsadli yo'naltirishga qaratilgan kollaboratsiya jarayonida hamkor subyektlarning faoliyati asosida obyekt sifatida tanlangan shaxslarga o'z ta'sirini o'tkazadi. Hamkor subyektlar, xususan, oliy ta'lim muassasalari (OTM) hamda "Mahalla" instituti o'rtasidagi kollaboratsiyaga asoslangan ijtimoiy ta'sir muayyan hududiy birlik fuqarolarining shaxsiy sifatlarini ijtimoiy xulqqa aylanishini, xulq-atvorlari, yurish-turishlarida atrof-muhitga nisbatan ijobiy munosabatni qaror toptirishga xizmat qiladi. Maqolada OTM va "Mahalla" instituti hamkorligiga asoslangan ijtimoiy ta'sirning mazmuni, mexanizmi, turlari, shakl, metod, usul va vositalari to'g'risida so'z yuritilgan.*

***Tayanch tushunchalar:** ta'sir, ijtimoiy ta'sir, ijtimoiy ta'sir mazmuni, ijtimoiy ta'sir mexanizmi, ijtimoiy ta'sir turlari, ijtimoiy ta'sir shakllari, ijtimoiy ta'sir metodlari, ijtimoiy ta'sir usullari, ijtimoiy ta'sir vositalari.*

СОЦИАЛЬНОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ – ВАЖНЫЙ ФАКТОР СОТРУДНИЧЕСТВА ВУЗОВ И ИНСТИТУТА «МАХАЛЛА»

Рахматова Хайрихон Аширалиевна.

Кандидат педагогических наук, и.о. профессора НамГУ

***Резюме:** Независимо от направления и содержания, важным фактором сотрудничества различных субъектов является социальное воздействие. Следовательно, в процессе сотрудничества, направленного на обмен взаимным опытом, поддержку друг друга, поиск возможностей, оно оказывает свое влияние на лиц, выбранных в качестве объектов на основе*

деятельности субъектов-партнеров. Социальное воздействие, основанное на сотрудничестве между субъектами-партнерами, в частности, высшими учебными заведениями (ВУЗами) и институтом “Махалля”, служит определению трансформации личностных качеств граждан определенной территориальной единицы в социальное поведение, положительное отношение к окружающей среде в их обществе. В статье говорится о содержании, механизме, видах, формах, методах, способах и средствах социального воздействия на основе сотрудничества ВУЗа и института “Махалля”.

Ключевые слова: влияние, социальное влияние, содержание социального воздействия, механизм социального воздействия, виды социального воздействия, формы социального воздействия, методы социального воздействия, способы социального воздействия, средства социального воздействия.

SOCIAL IMPACT IS AN IMPORTANT FACTOR OF THE COOPERATION OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS AND "MAHALLA" INSTITUTE

Rakhmatova Khairikhon Ashiraliyevna

Candidate of Pedagogical Sciences, acting professor of NamSU

Abstract: *Regardless of the direction and content, an important factor in the cooperation*

of various entities is social impact. Consequently, in the process of cooperation aimed at exchanging mutual experience, supporting each other, and searching for opportunities, it exerts its influence on individuals selected as objects based on the activities of partner entities. Social impact, based on cooperation between partner entities, in particular, higher education institutions (HEIs) and the Mahalla Institute, serves to determine the transformation of the personal qualities of citizens of a certain territorial unit into social behavior and a positive attitude towards the environment in their society. The article talks about the content,

mechanism, types, forms, methods, ways and means of social impact based on cooperation between the university and the Mahalla Institute.

Key concepts: *influence, social influence, content of social influence, mechanism of social influence, types of social influence, forms of social influence, methods of social influence, ways of social influence, means of social influence.*

KIRISH

Ko'plab sharq mamlakatlari, xususan, O'zbekistonda mahalla oila tuzilmasidan keyin shaxsning tarbiyasi va rivojlanishiga ijtimoiy ta'sir ko'rsatuvchi fuqarolarning o'z-o'zini boshqarish instituti sanaladi. "Mahalla" institutining shaxs tarbiyasi va rivojlanishiga jamoatchilik ta'siri xususida so'z yuritishdan avval "ta'sir" hamda "ijtimoiy ta'sir" tushunchasining mohiyati bilan tanishish maqsadga muvofiqdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

"O'zbek tilining izohli lug'ati"da "**ta'sir**" tushunchasi "tashqi omillarning kishi yoki narsa holatini o'zgartirish, qo'zg'atish xususiyati va uning natijasi" [14, – 30-b.] degan ma'noni anglatishi ko'rsatilgan bo'lsa, elektron manbalarning birida "qandaydir obyektga nisbatan sodir etilib, uning xossalari, holati va shu kabilarining o'zgarishiga olib keladigan harakat" [3] ekani aytiladi. Aytish mumkinki, ta'sir muayyan jarayon bo'lib, unda tashqi omillarning harakati tufayli ma'lum jonli yoki jonsiz obyektning xossasi, holati albatta o'zgaradi.

1958 yilda Garvard universitetining psixologi Gerbert Kelman ta'sirning uchta asosiy variantini asosladi. Ular:

konformizm (unga ko'ra individ o'zgalarning fikrlariga qo'shiladi, biroq, amalda o'z qarashlariga bo'lgan ishonchni saqlab qoladi);

identifikatsiya (unga ko'ra individ lavozimi, martabasi, obro'si, maqomi yuqori bo'lgan shaxsning ta'sirida bo'ladi; masalan, ishchi-xodim o'zining rahbari, farzand ota-onasi yoki oilaning boshqa bir yoshi, hayotiy tajribasi o'ziga nisbatan katta bo'lgan shaxsning ta'sirida bo'ladi).

internalizatsiya – shaxslar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikka tayanib, ularning qarashlariga ham tashqi ham ichki ta’sir ko‘rsatilgan holda bevosita yoki bilvosita maslahatlashish orqali ta’sirlanish [15, – pp. 51-60].

Gerbert Kelman tomonidan qayd etilgan “internalizatsiya” tushunchasini muallifning qarashlarini to‘ldirgan holda yanada aniqroq quyidagicha ifodalash mumkin: internalizatsiya – shaxs tomonidan jamiyatda qabul qilingan me’yorlar, qadriyatlar, e’tiqod, ma’naviy-axloqiy ko‘rsatmalar, tasavvurlar va boshqalarni o‘zlashtirish orqali u ega bo‘lgan barqaror ichki sifatlarining tashqi real harakatlarga aylantirilishi [12]; moslashuvning muayyan ko‘rinishi sifatida kimningdir ishonchi, qadriyatlarini o‘zining shaxsiy ishonchi, qadriyatlarining standarti sifatida qabul qilish [12, – s. 34].

NATIJALAR

“Ta’sir” tushunchasining mohiyati o‘z navbatida “ijtimoiy ta’sir” atamasining mazmunini yoritish uchun imkoniyat yaratadi.

Ijtimoiy ta’sir – tashqi omillar tomonidan shaxsning xulqi, sezgisi, hissiyoti yoki qarashlariga ta’sir ko‘rsatgan holda uning boshqa shaxslar bilan munosabatlarida o‘zgarishlarning kuzatilishi, yangi mazmun kasb etilishiga sabab bo‘lishini ifodalovchi ijtimoy-psixologik jarayon [8]; tashqi omillar (davlat, jamiyat, boshqa ijtimoiy institutlar)ning muayyan faoliyati ta’sirida shaxslar hayotidagi ahamiyatli va barqaror o‘zgarishlar [1]; jamiyat yoki alohida individlarning jamiyatda kechayotgan ijtimoiy jarayonlar yoki hodisalarga ta’siri; jamiyatning boshqa a’zolari ega bo‘lgan ong, me’yor va ko‘rsatmalar ta’sirida shaxs dunyoqarashini belgilovchi g‘oyalar, shuningdek, u ega bo‘lgan ongda kechadigan o‘zgarishlar [10]; shaxs tomonidan jamiyatda qabul qilingan me’yor, qadriyatlar, ishonch, ko‘rsatma, tasavvur hamda yurish-turish namunalarini o‘zlashtirishi orqali barqaror ichki sifatlarining tashqi ijtimoiy xulq shakliga aylanish jarayoni [2, – s. 22]; har qanday shaxsning kundalik hayotiga o‘z ta’sirini o‘tkazuvchi murakkab, ko‘p qirrali va ko‘p bosqichli jarayon [7]; davlat faoliyati sababli kishilarning hayotida ro‘y beradigan ahamiyatli, barqaror o‘zgarishlar [9].

Ayni o'rinda bildirilgan fikrlarga tayangan holda aytish mumkinki, ijtimoiy ta'sir muayyan jarayon bo'lib, u tashqi (kam holatlarda ichki) omillar, xususan, ijtimoiy subyektlar tomonidan amalga oshiriladi. Ijtimoiy ta'sirning mazmunining ijobiy yoki salbiy xarakteri ta'sir obyekti bo'lgan shaxsning xulqi, sezgisi, hissiyotlari va hayotiy qarashlarida jamiyat tomonidan yaxshi va yomon tarzda baholanadigan o'zgarishlarni yuzaga keltiradi.

MUHOKAMA

Mohiyatiga ko'ra ijtimoiy obyektga ko'rsatilayotgan ta'sir maqsadli va maqsadsiz, rejali va rejasiz, ixtiyoriy va ixtiyorsiz bo'lishi mumkin. Bildirilgan fikrlarga tayangan holda "ijtimoiy ta'sir" tushunchasini shunday ta'riflash mumkin: ijtimoiy ta'sir – ijtimoiy subyektlar: jamiyat, muayyan jamoa yoki shaxs tomonidan maqsadli/ maqsadsiz, rejali/rejasiz, ixtiyoriy/ixtiyorsiz amalga oshiriladigan tashqi (kam holatlarda ichki) ta'sir natijasida o'zga shaxs yoki shaxslar guruhining faoliyatida ro'y beradigan ijobiy/salbiy o'zgarishlar.

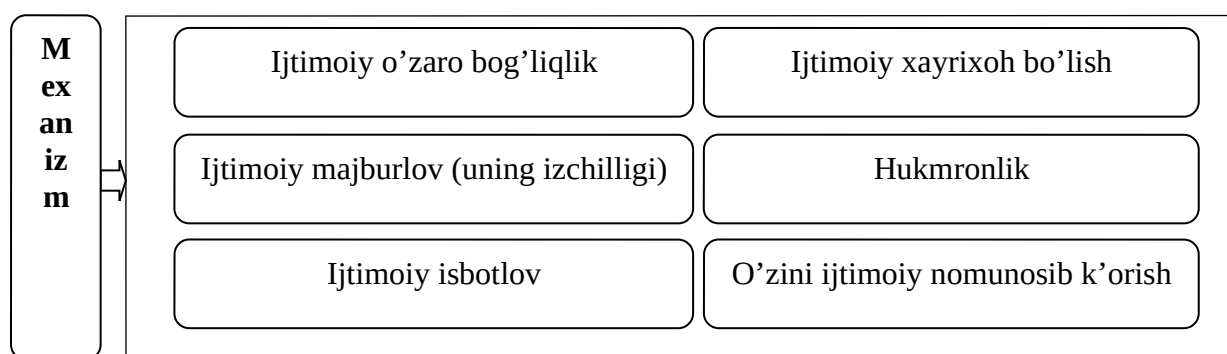
Ijtimoiy ta'sirning ijobiy ahamiyati uning asoslanganligi, samaradorligi, barqarorligi, ijobiy natijalar bilan belgilanadi.

Til iste'molida "ijtimoiy ta'sir" tushunchasi dastlab 1969 yilda Yel universitetida sarmoyadorlar uchun axloqiy javobgarlik mavzusida tashkil qilingan seminarda ilk marta asoslandi. Mazkur seminarda sarmoyadorlik faoliyatining nafaqat moliyaviy foydalari, balki ijtimoiy hamda ekologik jihatlari muhokama qilingan edi. 1970 yilda esa AQSHning "Atrof-muhit muhofazasiga oid Milliy siyosati to'g'risida"gi Qonuniga "Ijtimoiy ta'sirni baholash" (Social Impact Assessment; SIA) deb nomlanuvchi metodlari kiritildi. 1990 yildan boshlab Jahon banki hamda Xalqaro valyuta jamg'armasi hisobotlarida qat'iy ravishda o'z loyihalari ijtimoiy ta'sirlarining baholanishiga e'tibor qaratdi. 2008 yildagi Jahon moliyaviy inqirozi har bir faoliyat ijtimoiy ta'sirining baholanishi muhim ekanini yana bir bor tasdiqladi [1].

XULOSA

Yuqorida qayd qilinganidek, ijtimoiy ta'sir jarayoni maqsadli va maqsadsiz tashkil qilinib, manipulyatsiya xarakteriga ega bo'ladi. Shu bilan birga har qanday ijtimoiy ta'siri yoki ijobiy yoki salbiy ahamiyat kasb etadi.

Ijtimoiy jarayonlarda tashqi omillarning ta'siri turli shakllarda xilma-xil metod va vositalar (ta'sir qurollari) yordamida amalga oshiriladi. Psixologik, sotsial hamda pedagogik yondashuvlarga ko'ra turli tashqi (kam holatlarda ichki; masalan, dialog jarayonidagi ichki) omillar tomonidan shaxsga ko'rsatiladigan ijtimoiy ta'sir quyidagi mexanizm [4; 5; 6]ga ega (1-rasm):

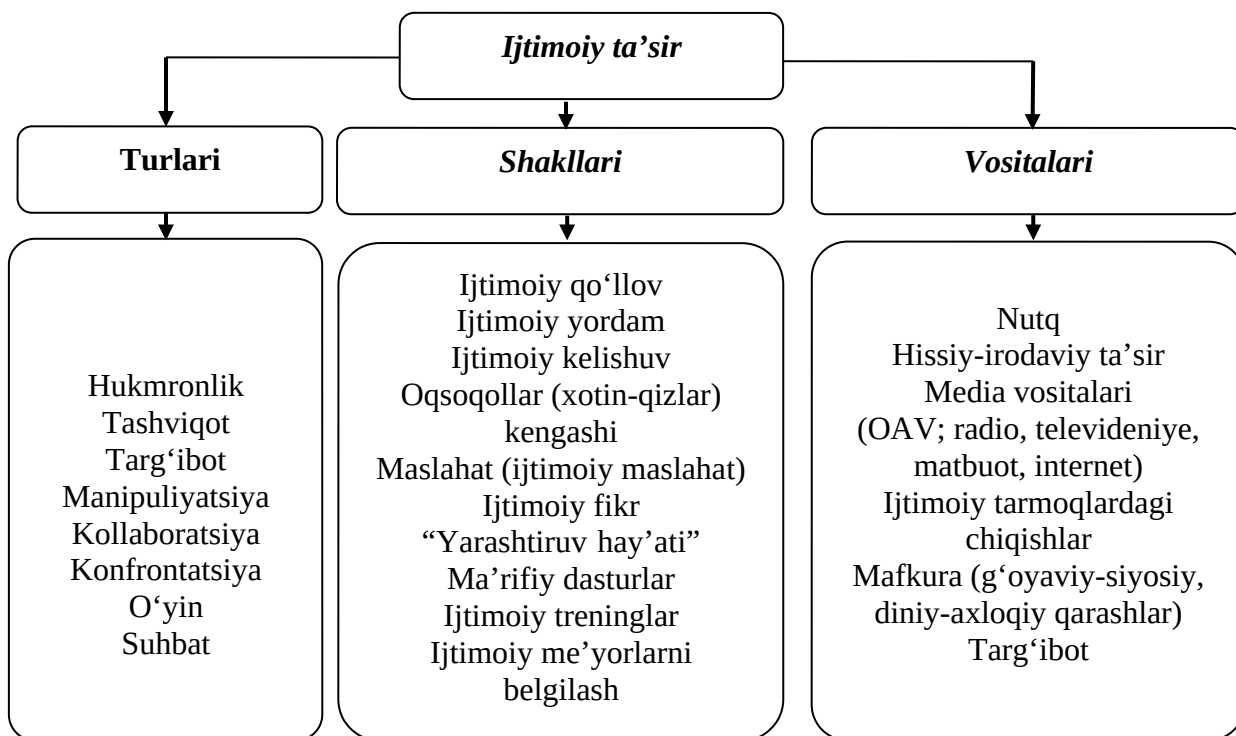

1-rasm. Ijtimoiy ta'sir mexanizmi

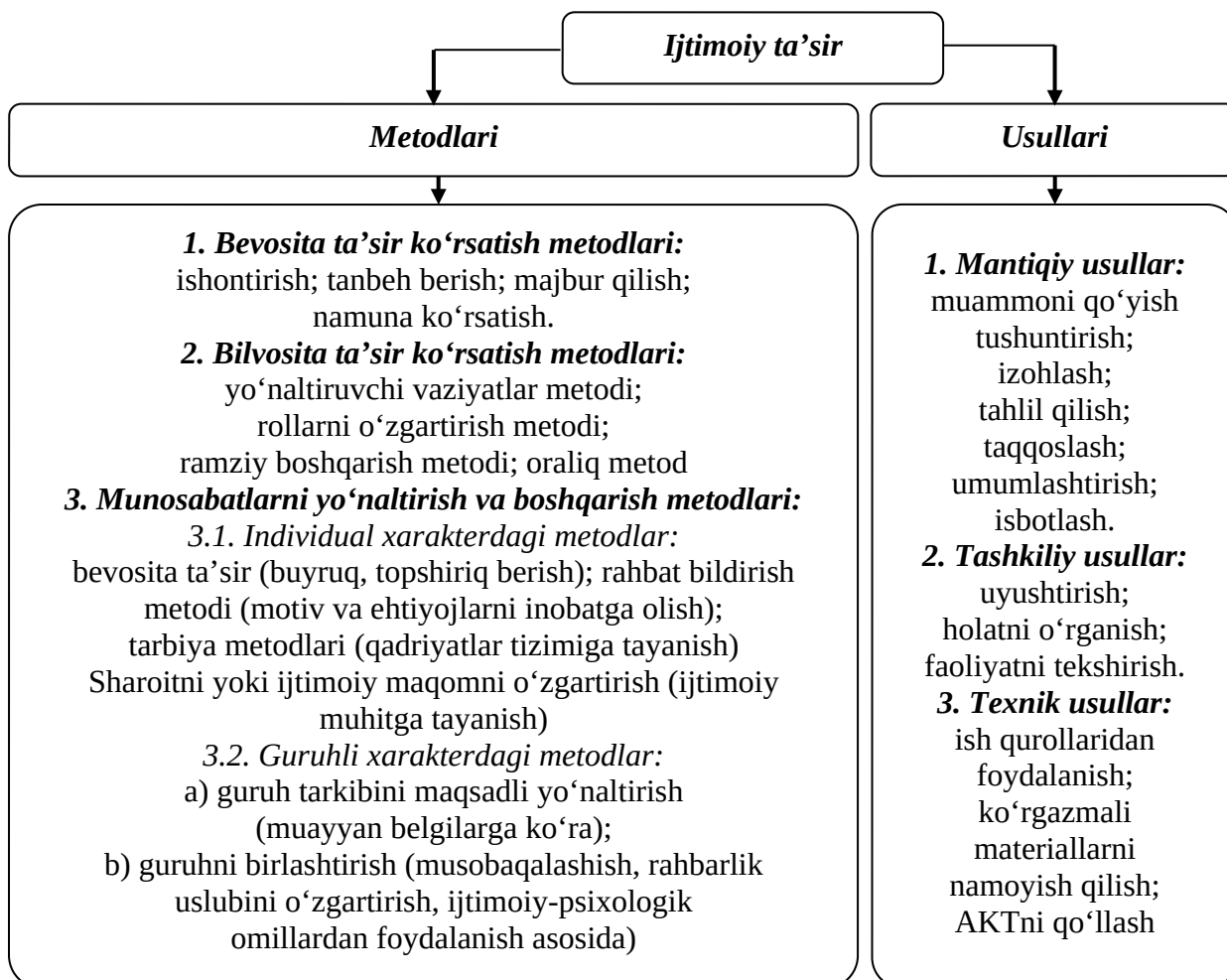
OTM va "Mahalla" instituti o'rtasidagi hamkorlik mohiyatidan kelib chiqqan holda ijtimoiy ta'sirning turlari, shakllari hamda vositalari [11, – s. 74-75] quyidagi ekani aniqlandi (2-rasm):

Shuningdek, OTM va "Mahalla" instituti o'rtasidagi hamkorlik mohiyatidan kelib chiqqan holda ijtimoiy ta'sirning quyidagi usullari va metodlari yordamida amalga oshirish samarali ekaniga ishonch hosil qilindi (3-rasm).

Shunday qilib, ijtimoiy ta'sir yo'nalishi va mazmunidan qat'iy nazar turli subyektlar o'rtasidagi hamkorlikning muhim omili sanaladi. Shunga ko'ra bu omil OTMning "Mahalla" instituti bilan hamkorligida ham alohida ahamiyat kasb etadi.

2-rasm. Ijtimoiy ta'sirning turlari, shakllari va vositalari

Binobarin, OTMning “Mahalla” instituti bilan kollaboratsiyasi hamkor subyektlar faoliyatining obyekt sifatida tanlangan shaxslarga ijtimoiy ta’sir ko’rsatishga asoslanadi. Hamkor subyektlar, xususan, OTM va “Mahalla” instituti o’rtasidagi kollaboratsiyaga asoslanuvchi ijtimoiy ta’sir muayyan hududiy birlik fuqarolarini O’zbekiston Respublikasi qonunchiligi asoslari, jamiyatda qabul qilingan ma’naviy-axloqiy tamoyillar, ijtimoiy-milliy qadriyatlar bilan yaqindan tanishtirish, ularning shaxsiy sifatlarini ijtimoiy xulqqa aylanishini, xulq-atvorlari, yurish-turishlarida atrof-muhitga nisbatan ijobiy munosabatni qaror toptirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Андрисенко С. Что такое социальное воздействие и почему НКО полезно его измерять // <https://nuzhnapomosh.ru/media/post/chto-takoe-socialnoe-vozddejstvie-i-pochemu-nko-polezno-ego-izmeryat>.
2. Бельский В.Ю., Гусев Н.Н., Лощаков Д.Г. Социология в терминах и понятиях. Тематический словарь. –М.:Московский университет МВД России, 2015. – С. 22.
3. Влияние (значения) // [https://ru.wikipedia.org/wiki/Влияние_\(значения\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Влияние_(значения)).
4. Методы социального влияния // https://summercamp.ru/Методы_социального_влияния.
5. Методы социального воздействие // https://spravochnick.ru/sociologiya/socialnoe_vozdeystvie/metody_socialnogo_vozdeystviya.
6. Плотников М.В. Методы социального влияния // <https://psychologos.ru/articles/view/metody-socialnogo-vliyaniya>.
7. Социальное влияние и его роль в формировании поведения людей // <https://blog.smart-inc.ru/sotsialnoe-vliyanie-i-ego-rol-v-formirovanii-povedeniya-lyudej>.
8. Социальное влияние // [https:// ru.wikipedia.org/wiki/Социальное_влияние](https://ru.wikipedia.org/wiki/Социальное_влияние).

9. Социальной воздействию // <https://edu.dobro.ru/upload/uf/015/unwvg6atc62i515tv6b60sqglevm126n.pdf>.
10. Социальное воздействие // https://spravochnick.ru/sociologiya/socialnoe_vozdeystvie.
11. Фененко Ю.В. Социология управления / Учебное пособие. – М.: ПКЦ Альтекс, 2005. – С. 74-75.
12. Филиппов А.В., Романова Н.Н., Летягова Т.В. Тысяча состояний души. Краткий психолого-филологический словарь / 5-е издание. – М.: ЛитРес, 2021. – С. 34.
13. Энциклопедия социологии // <https://dic.academic.ru/dic.nsf/socio/1324/Интернализация>.
14. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Тартибот – Шукр / 5 жилдли. Тўртинчи жилд. А.Матвалиев таҳрири остида. Таҳрир ҳайъати: Э.Бегматов ва бошқ. – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2008. – 30-б.
15. Kelman C.Herbert. Compliance, identification, and internalization: three processes of attitude change // Journal of Conflict Resolution. – College Park (USA): Tydings Hall University of Maryland College. 1958/1. – pp. 51-60.